

Kun uhrinäkökulma ja lainsäädäntö parisuhdeväkivallasta kohtaavat

Riikka Kotanen: Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:5. 196 s. ISBN: 978-952-10-7675-6

Riikka Kotasen väitöskirja käsittelee parisuhdeväkivaltaa koskevan suomalaisen lainsäädännön asteittaisia ja usein vaillinaisiksi jääneitä muutosprosesseja, jotka ajoittuvat pääosin 1990-luvulle ja 2000-luvun alkuun. Tutkimustehtäväkseen Kotanen on ottanut syiden selvittämisen siihen, miksi parisuhdeväkivaltaan puuttuvan lainsäädännön muutokset tapahtuivat Suomessa viiveellä verrattuna muihin länsimaihin sekä sen, mitkä tekijät edesauttoivat parisuhdeväkivallan nousemista kriminaalipoliittiseksi ongelmaksi ja täten sääntelyn kohteeksi. Aineistona käytetään seuraavien lainsäädäntömuutosten tai -muutosyritysten yhteydessä syntyneitä asiakirjoja: 1) yritys kriminalisoida raiskaus avioliitossa (1968–1970), 2) raiskauksen kriminalisointi avioliitossa (1991–1994), 3) yksityisellä paikalla tapahtuvan

pahoinpitelyn muuttaminen asianomaisen tahdosta syytteen pantavasta yleisen syytteen alaiseksi (1993–1995), 4) lähestymiskieltolain säätäminen (1995–1998), 5) perheen sisäisen lähestymiskieltolain säätäminen (2000–2004) ja 6) rikoslain 21:7 pykälän poistaminen, mikä tarkoitti uhrin tahdon arvioimisen lopettamista syytteen noston yhteydessä (2003–2004).

Kirjassa käsitellyt muutosprosessit kuvaavat, kuinka suomalaiselle lainsäädännölle vieras uhrinäkökulma omaksutaan asteittain osaksi oikeudellista ajattelua. Tämä näkyy lainsäädännön painotusten siirtymässä liberaalista yksilöiden vapaan tahdon kunnioittamisesta heidän fyysisen itsemääräämisoikeutensa ja toimintakyönsä aktiiviseen, ennakoivaan suojeluun. Kotanen paikantaa uhrinäkökulman osaksi ihmisoikeusajattelua, joka myös toimii tutkimuksen keskeisenä viitekehystenä. Teoreettisesti näkökulma pohjautuu Amartya Senin käsitteellistykseen oikeudenmukaisuudesta ja siihen liittyvään ajatukseen ulkopuolisesta tarkkailijasta. Senin teoriassa yhteisöllisinä itsestäänselvyyksinä näyttäytyviä, epäoikeudenmukaisuutta ruokkivia näkemyksiä ja käytäntöjä, joita kutsutaan positionaalisuudeksi, katsotaan kyettävän kyseenalaistamaan ja muuttamaan ulkopuolisen

tarkkailijan näkökulmasta käsin. Tämän prosessin etenemiseen liittyviä tekijöitä Kotanen puolestaan pyrkii analysoimaan hyödyntäen metodologista lähestymistapaa, joka yhdistää argumentaatioteoriaan sekä rikosten näkymättömyyden käsitteellistystä että kriminaalisointiteorian periaatteita. Analyysiluvut ja loppupäätelmät onkin rakennettu taidokkaasti näiden käsitteiden ja näkökulmien ympärille, jolloin lopputuloksena on ehyt kokonaisuus, joka tarjoaa myös oikeustieteelliseen näkökulmaan perehtymättömälle lukijalle mahdollisuuden kurkistaa lainsäädännön logiikkaan.

Analysoimalla lainsäädännölliseen keskusteluun sisältyviä kannanottoja sekä niitä perusteluita ja näkökulmia, joihin noissa keskusteluissa eri aikakausina viitataan, Kotanen kykenee paikantamaan myös muutoksia lainsäädännön taustalla vaikuttavissa käsityksissä, arvoissa ja normeissa. Esimerkiksi 1960-luvun lopulla yritykseksi jäänyt raiskauksen kriminalisointi avioliitossa onnistui vasta vuonna 1994, kun käsitykset avioliitosta, sukupuolisuhteista, tasa-arvosta ja yksityisyyden suojelusta olivat jo muuttuneet merkittävästi, ja naisiin kohdistuva väkivalta alkoi nousta tunnistetuksi ongelmaksi. Aineisto-otteista on helppo havaita, kuinka 1990-luvulla vahvistuneesta feministisestä

näkökulmasta väkivaltaan suodattuu tarkastellulla ajanjaksolla enenevässä määrin aineksia lainsäädännölliseen keskusteluun. Osittainen sukupuolineutraalius pitää kuitenkin keskusteluissa pintansa, ja 2000-luvulla se nousee jälleen vahvemmaksi, luoden väkivaltaa koskeviin käsityksiin merkillisen sisäisen jännitteen. Tällöin keskusteluun nousee uusi huoli miehistä parisuhdeväkivallan uhreina, joka on ollut vahvasti esillä viime vuosina myös mediassa.

Tutkimus tarttuu aihealueeseen, josta käyty keskustelu on kiivasta. Sukupuolineutraalin väkivallan tutkimuksen 1990-luvulta lähtien haastaneen sukupuolistuneen väkivallan tutkimussuuntauksen vastustus ja kritiikki ovat yhä voimissaan, ja kulminoituvat kärjistyneimmillään asetelmaan, jossa uhristatuksesta kamppaillaan naisten ja miesten välillä. Vaikka Kotanen jättäytyy teoksessaan pääosin tuon keskustelun ulkopuolelle, ottaa hän siihen ohimennen kantaa loppupäätelmissään. Niissä hän tuo tärkeällä tavalla esille, ettei uhrien huomioiminen tarkoita automaattisesti väkivallan tekijöihin kohdistettujen toimenpiteiden kiristymistä tai tekijöiden oikeuksien mitätöimistä. Samassa yhteydessä Kotanen muistuttaa, ettei tilastotietojen osoittaman väkivallan sukupuolittuneisuuden huomioimi-

nen tarkoita, ettei miesuhrien ja naistekijöiden olemassaoloa ja oikeuksia haluttaisi tunnistaa. Näin hän paljastaa nollasummapelimäisen ajattelun kestävämmämyyden ja tarpeettomuuden väkivallasta puhuttaessa.

Lähestymistapansa myötä Kotanen ikään kuin toteuttaa väitöskirjassaan itsekin ulkopuolisen tarkkailijan ajatusta ja ideaalia; hän asettuu vuoropuheluun feministisen näkökulman kanssa ilman, että kuitenkaan paikantaisi eksplisiittisesti omaa tutkimustaan tuolle kentälle tai refleктоisi omaa asemoitumistaan suhteessa siihen. Linjaus näkyy esimerkiksi tavassa pitäytyä sukupuolineutraaleissa ilmaisuissa silloinkin kun on ilmeistä, että käytännössä puhutaan nimenomaan naisista uhreina tai käsitellään korostuneen sukupuolistuneita väkivallan muotoja, kuten seksuaalista väkivaltaa. Väkivallan ja sukupuolen monimuotoisen kietoutuneisuuden käsittely, oman tutkimuksen paikantaminen suhteessa siihen sekä kielellisten ilmausten valinta ei olekaan yksioikoista. Voisi siis sanoa, että teos ilmentää myös metatasolla yhdenvertaisuuteen pyrkivän näkökulman ja sukupuolistuneen aihealueen yhteensovittamisen dilemmaattisuutta.

Kotasen sitoutumattomuus sukupuolinäkökulmaan muo-

dostuu sekä vahvuudeksi että heikkoudeksi. Vahvuudeksi sikäli, että hän onnistuu välttämään kärjistyksiä ja ylittämään niiden muodostamia jakoja, mikä on linjassa hänen ihmisoikeusajatteluun pohjautuvan viitekehityksensä kanssa. Sukupuolinäkökulman ohuus merkitsee kuitenkin myös sitä, että parisuhdeväkivallan dynamiikan sukupuolistuneisuuden – ja sen kytkeytymisen naisten ja miesten välisiin (valta)suhteisiin myös yhteiskunnallisella tasolla – käsittely jää pinnalliseksi. Herää kysymys, kuinka paljon ”rikkaamman” sukupuolistavien käytäntöjen (joina lainsäädännöllisiä keskustelujakin voidaan pitää) maailman teos olisi voinut lukijoille avata, jos sen sisältämä analyysi olisi kehystetty vankemmin sukupuoliteoreettisesti. Kuten sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksessa on todettu, väkivallan ja sukupuolen limittyminen ei tarkoita pelkästään väkivallan rakenteellista sukupuolittuneisuutta, vaan se ulottuu naisten ja miesten elämiin myös merkitysten tasolla. Näin se synnyttää moniulotteisia eroja tarkastelun kohteena olevan autonomian mahdollistumisen kannalta niin sukupuolikategorioiden kuin niiden lävitse leikkaavien muiden sosiaalisten kategorioiden välille.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei Kotasen väitöskirja olisi

ansiokas. Päinvastoin, teos kuvastaa osuvasti yhteiskunnallisten toimijoiden, historiallisesti muuntuvien käsitysten ja normien sekä lainsäädännön välistä vuorovaikutusta. Tämä kenties onkin teoksen tärkein niin sosiologinen kuin poliittinen meriitti. Teos myös osoittaa, ettei lainsäädännön ja sen sosiaalisen kontekstin välinen vuorovaikutus rajaudu Suomen rajojen sisäpuolelle: myös kansainvälisillä paineilla on ollut merkittävä rooli muutosten käynnistymisen kannalta.

Lainsäädännön vuorovaikutuksellisuuden toteaminen on lukijalle rohkaisevaa; se osoittaa, että järjestöjen, tutkijoiden ja jopa toimittajien toiminnalla voi olla konkreettista vaikutusta väkivaltaa koskevaan lainsäädäntöön. Kotasen teos muistuttaa kuitenkin myös siitä, kuinka ongelmallista suomalainen lainsäädännöllinen ja yhteiskunnallinen suhtautuminen parisuhdeväkivaltaa ja sen uhreja kohtaan on historiallisesti ollut. Teos tekee näkyväksi tuon ongelmallisuuden jatkuvuuden aivan viime vuosiin saakka, ja osoittaa perinteisten ajattelutapojen jäänteiden yhä näkyvän lainsäädännössä. Muodostamalla tarinan muutoksesta kohti oikeudenmukaisempia ja uhrisensitiivisempiä oikeudellisia käytäntöjä teos kuitenkin samalla luo toivoa paremmasta huomisesta ja suuntaa lukijan

huomion kohti tulevia muutoksia osana teoksessa hahmottuvaa lupaavaa jatkumoa. Kirja on suositeltavaa luettavaa erityisesti oikeussosiologisesta tutkimuksesta, parisuhdeväkivallasta sekä sen sääntelyn lähihistoriasta kiinnostuneille.

Satu Venäläinen